

MI. UVODNA RIJEČ

Serijski povijesni romani već su u svom nastanku istraživala pitanja o tome što je povijest i kakva bi bila njezina umjetnička transformacija u današnjoj književnosti. 7

Neovisno o tome ignorira li spisatelj stoljećima pisanu povijest ratova ili se bavi istraživanjem folijanata sa svjedočenjem pobjednika, ili smatra da je povijest jedan jedini čovjekov život, pisac svoj stvoreni svijet doživljava i iskazuje u njegovoj jedinstvenosti. Iz tog razloga i iz gledišta različitih povijesnih perspektiva ti su romani fascinantno neformalni i osobni. To su zrcala svjetonazora autora. Također, forma i stil najizravnije iskazuju odnose između prošlog i postojećeg. Nacionalnu svijest ne formira broj ratnih trofeja, nego otisci događanja u našim kombinacijama i mutacijama gena, koji su nas oblikovali u ljude 20. stoljeća, koji podjednako žele i ujedno su prisiljeni sebe iznova identificirati, kako bi mogli smisleno živjeti na golemom teritoriju od 64 589 kvadratnih kilometara, imenom Latvija, na nemirnom i umornom globusu.

Gundega Repše

Nadahnete spisateljicom Gundegom Repše, dvanaest latvijskih spisateljica je 2011. godine zajedno stvorilo zbirku priča *Mi. XX. stoljeće* – književnu verziju Latvije u 20. stoljeću. Ta je zbirka dala impuls mnogo širem projektu – nizu povijesnih romana o Latviji u 20. stoljeću, *Mi. Latvija, XX. stoljeće*. Gundega Repše obratila se latvijskim piscima i spisateljicama, i trinaestero njih pristalo je sudjelovati u stvaranju serije romana. Svatko je odabrao određeno razdoblje iz povijesti Latvije u 20. stoljeću. Osvalds Zebriš, Guntis Berelis, Pauls Bankovskis, Inga Gaile, Gundega Repše, Māris Bērziņš, Inga Ābele, Dace Rukšāne, Nora Ikstena, Andra Manfelde, Kristīne Ulberga, Laima Kota i Arno Jundze – književni rukopis svakoga od njih kao i mišljenje o književnosti, ulozi i smislu ideje u umjetničkom djelu i tome što jest ili nije povijest u književnoj poruci, sve to je toliko različito kod svakog sudionika serije, pa su zadovoljeni svi preduvjeti za nastanak zanimljive i vrijedne cjeline umjetničkih djela. Pisanje radova je uključeno u ciljnom programu Državnog kulturno–kapitalnom fondu 2013. godine ‘Nacionalni identitet’. Zajednička crta romana iz ove serije je pažljivo istraživanje dokumenata i svjedočenja tog vremena kao i drugih izvora i materijala, koji služe kao temelj svakom pojedinačnom književnom viđenju, bez potrebe za ograničavanjem. Nastanak i izdavanje niza romana predviđeno je od 2014. do 2016. godine.

Dace Sparāne-Freimane

*Ako je narodno buđenje pretvorila
Latvije iz samotnjaka u narod, onda o re-
voluciji 1905. godine možemo reći da je pre-
tvorila Latvije iz naroda u naciju. Od tada
su se aktivno borili za zajedničke nacio-
nalno-političke ciljeve. Političkom borbom
Latvijci su pokušali zbaciti svoje nacional-
ne tlačitelje i započeti principijelno novo
razdoblje svoje povijesti. Tek tada je stvar-
no počela povijest latvijske nacije.*

Fēlikss Cielēns

*Naša sadašnja Latvija oslanja se na
1905. godinu. Tamo je njezin temelj postav-
ljen i zapečaćen krvlju najboljih sinova i
kćeri tadašnje generacije i surovom sudbi-
nom prognanika.**

Aspazija

- * Navodi i pojmovi označeni zvjezdicom objašnjeni su na kraju knjige. (op. prev.).

Dan prvi: izbavljenje

11

Pogrbljen, zdepast muškarac dugim koracima kroči iz smjera gdje se proteže pruga¹ za Dinaburg. Njegova je velika glava nakošena, diše teško i neujednačeno dok prelazi preko raskošnog trga novog kolodvora, i potom hoda niz ulicu. Zbijeni snijeg, kojeg je ugazilo mnoštvo pješaka, škripi ispod potplata njegovih smeđih gležnjača. Muškarac zastane, podigne umorni pogled i duboko upale oči prema prozorima hotela Bellevue² koji blješte u poslijepodnevnom sutonu te pognute glave sporo nastavlja Marijinom ulicom. Nekoliko upornih smeđih pramenova viri ispod ruba kape, njišu se u ritmu njegovih zabrinutih koraka, gusti su mu brkovi ispod nosa zaleđeni. Na križanju ulica Elizabetes i Suvorovsa³ u grupicama se naguravaju ljudi; neki se bezbrižno smiju, drugi mirno napuštaju Vērmanisov park, više se čuju muški glasovi – dame se griju u svojim bundama, glava uvučenih u ovratnike. Predbožićno raspoloženje osjeti se u Rigi i ove godine iako mnogi još uvijek

* Nakon izgradnje željezničke pruge Riga–Dinaburg 1860. godine, uređena je i krajnja točka ove pruge u Rigi. Tadašnja manja kamena jednokatnica s dva perona prethodnica je Riškog centralnog kolodvora.*

** Sada je to ugao bulevara Rainisa i Marijine ulice.*

*** Sada ulica Krišjānisa Baronsa.

žive s crnim mislima – s ogorčenjem kojeg je donijela 1906. godina na izmaku, kao vino koje je prešlo u ocat pretvorilo je ljudsku nadu u duboki osjećaj razočaranja. U današnjem *Glasu* piše: “Toliko mržnje, razaranja i tmurnih prijetećih oblaka ima svuda oko nas da ne želimo vjerovati nikakvoj radosnoj vijesti. A ne očekujemo ni bilo kakvu zraku nade u budućnosti.’*“

12 Prešavši Aleksandrov bulevar, muškarac se zaustavi kraj niske ogradice što opasuje impresivne bočne zidove pravoslavne katedrale, i promatra vrevu božićnog sajma na Trgu Esplanade. Odjeća mu je pretanka, a kako se bliži večer, mraz je sve oštriji. Prolaznik dršće i pažljivo promatra gomilu na prostranom sajmu. Nakon što je prošao kroz poluotvorena vratašca, baci pogled udesno prema zvoniku i kao sjena klizne uza zid katedrale a da se nije prekrizilo. Nevidljiv je nasuprot jarko osvijetljene *Jahrmarke* – tamni muškarčev stas gotovo je nestao u jednom od bočnih udubljenja u zidu katedrale. Nekoliko saonica ponovno se zaustavi, gospoda u rukavicama pružaju ruke damama, i podižu iz kola dječurliju različite dobi, koja zatim jure prema okićenom boru i stolovima nakrcanim bombonima. Mališani kao petarde pucaju od smijeha, zuje oko mirisnih vafli i koliba okićenih sjajnim vrpčama, gdje u svjetlu električnih žarulja sjaje crne oči plišanih medvjedića i svjetlucaju lutkice. Pogled muškarca, dok stoji izvan dometa svjetla, zaškri; pogledom čvrsto nastavi pratiti pridošlice sve do kućice na rubu sajma, gdje se sastanu s ostalima, pored zdenca sreće. Pomnjive oči opaze prilično istrošenog, nekada davno crvenkastog drvenog konjića i oniskog podvornika ringišpila, koji, dočekavši dva posljednja putnika, započne usporenu vožnju ukrug, da bi potom ubrzao korak, djevojčica se zvonko nasmije, sićušna rukavica maše, konji ubrzaju, starčeve filcane čizme pređu u lagani trk.

Promatrač odbrojava minute, savija i ponovno pruža u sivim rukavicama smrznute prste, opipa kuvertu s novcem

u nutarnjem džepu pa spazi još jednog klinca. Dječak od kojih šest – sedam godina, njegove male ručice vuku prema ringišpilu gospodina odjevenog u dugi crni kaput, a na čijem se osvjetljenom, blijedom licu osjeti suzdržana nелаgoda prema vreći na prepunom trgu. Oko njegovih tankih usana podigne se sitna sumaglica od izdaha, starčeve usne nečujno ponavljaju gibanje usana elegantnog gospodina: „Ali samo na tren, Pauls.“

Nad Rigu stiže tamnoplavi sumrak i tipični gradski zvuci u tišini prosinačkog neba oštro strše poput jarko osvjetljene Esplanade što gori u slijepoj očnoj šupljini noći. “Djeca. Za Božić... samo nekolicina sretnih mališana“, on šapuće, skrivajući se u dubokom udubljenju. Promatrača strese dubok i suh kašalj, malčice se sagne i još jedanput opipa unutarnji džep – sve je na svome mjestu. Muškarac se umiri i ponovno okrene prema svjetlucavom trgu, njegove žmirkajuće oči nalaze ringišpil i elegantnog gospodina, koji tog trena zainteresirano promatra siromašno ali toplo obučenu gospođicu s krajnje nemirnim dječakom. Žena se pretvara da ne primjećuje gospodina, dječak se istragne iz njenih mršavih ruku i odlučno juri prema smijehu, zvončićima, uzvicima i treperavim gestama. U blijedu sutonu čovjek radosno zapazi da je večeras posebno oštroid, umorne oči kao da su stekle sposobnost povećati sliku, usitniti do najmanjih detalja. Rukavicom prijede preko veseljem oživljenih usana, potom gore po povećem nosu, očima, čelu, pridigne šubaru i nasloni se na kamene zidine crkve. Naglo olakšanje, dugo očekivano izbavljenje – krivnja će ostati ovdje u tvrdom snijegu, ostat će utabana sve do proljeća kada će na poslijepodnevnom suncu nestati zauvijek. Napokon je sve razjašnjeno, duga patnja sumnje se povukla, konačno je opet siguran u sebe i spreman na susret sa svojim progorniteljem. Odjednom, njegove se osmijehom natopljene oči ukoče, tamne trepavice jedva primjetno trepnu, on zadrži dah, probljedi, široka seljačka ramena se ovjese.

- Mamice, jesi to ti? - promatrajući djevojčicu koja se tek pojavila na trgu, muškarac uzbuđeno šapne i otrgne se od zidina. Izade kroz bočna vratašca, i kao da se protiv volje približava ringišpilu.

14 - Alo, gledaj malo kamo se guraš! - netko mu dovikne. Muškarac se ne da smesti i samo korača kroz gomilu, mimo okruglih bucmastih rubova pereca, mimo vrelih napitaka i debele mlade žene piskutavog glasa, koja pokazuje prema njemu debelim, od mraza nabrekli, prstom. Netko lagano slegne ramenima, drugi se nasmije u svoju sijedu bradu, gle, čovjek jest i ostaje čudak, nakaza od zvijeri, dok trećemu čak i ovakvo sitno naguravanje ucrtava duboke bore na uskom čelu - sramota, pijandure u samom srcu Rige, za vrijeme ovih svetih dana. No, dok grad uvlači u pluća svježi zrak, on baci zaigrani pogled gore prema blistavim zvijezdama, nogom ugasi opušak i rukom prede po kaputu novostečene simpatije, muškarac se krupnim koracima približava ringišpilu. Napravi krug, ugazi u mali nanos snijega na sjenovitoj strani nasmijanih konjića i ispruži snažne ruke. Ringišpil se lagano kreće te on pažljivo poskida djeću, jedno za drugim. Prvo malog Paulsa, onda siromašnog buntovnika i na kraju nju. Muškarčeve snažne ruke se stresu - majčine tople oči ga iznenađeno promatraju, ali usne ne ispuštaju ni glasa. Glasno viknuti sjeti se jedino srednji dječak, ali na drugoj strani ringišpila nitko ga ne čuje. Žena pokušava krajnjom žestinom odbrusiti umišljenom gospođinu u crnom kaputu, kojemu se odjednom ovaj večernji izlazak učini punim tajni, ne sasvim razumljivo ali na tren nevjerojatno obećavajućim.

- Pauls, idemo sad kod tate, sad ću vam... - muškarac ostane bez daha držeći oba dječaka jednom rukom, a drugom djevojčicu. Žurno vuče djecu preko Totlëbenovsca bulevara*, skreće udesno i u trenu kada se s trga čuju neo-

* Sada Bulevar Kalpaksa.

bični uzvici u večernjem žamoru, čudnovata četvorka već skreće prema Ulici Nikolaja^{*}. Potom još jedanput ulijevo na Troņmantnieksev bulevar, dobar komad u suprotnom smjeru – sve do u večernji sumrak obavijeni brežuljak Bastejkalnsa. Mali Pauls zacvili, drugi dječak energično pokuša izvući ruku, djevojčica se osvrće.

– Hej! Ovamo! Upomoć! – djevojčica više bez daha, ali njen se tanki glasić raspršuje u otkucajima grada, u glasovima, u povicima vozača i prigušenom smijehu. Prije blagdana narod žuri dovršiti dugo odgođene račune i poslove, sastati se na kratko čavrljanje, kako bi se mirna srca mogli posvetiti božićnim pripremama.

Čudnovati stranac nervozno se nasmije, vuče mališane naprijed, još jedanput lijevo na Aleksandrov bulevar, potom stigoše pred jarko osvijetljene bokove hotela Imperial^{**}. Ispred visokih dvokrilnih vrata stoji vratar u tamnoplavom odijelu, njegovi pozlaćeni gumbi odražavaju žućkasto svjetlo električnih žarulja, koje raskošna zgrada velikodušno izljuje kroz široke prozore predvorja. Djevojčici – imenom Laimdota – učini se da će vratar odmah zgrabiti muškarca za ovratnik, pozvati policiju i ona će biti spašena, ali vratar se požuri prema pristiglim saonicama, kako bi preuzeo pakete zamotane u smeđi papir i pružio ruku u bijeloj rukavici nekoj dami duboko utonuloj u lisičje repove. Stranac uleti kroz široka dvokrilna vrata, nasrne na stol recepcije; s desne strane se može čuti zvuk sudaranja loptica za bilijar, do njih dopire i aroma cigara i pečenja – u niskom podrumu smjestio se restoran, jedno od najraskošnijih mjesta za zabavu u Rigi. U večernjim satima okrugli zlatnici od 10 rubalja blistaju među novčanicama od 25 rubalja – ovo mjesto vrlo je popularno među prvim Latvijcima koji su

15

* Sada ulica Krišjānisa Valdemārsa

** Zgrada na adresi bulevara Brīvības 21.*

uspjeli zgrnuti neko bogatstvo, onima željnima zdušno trošiti i kesiti zube Nijemcima i Rusima.

- Dobra večer, soba četiristo i dva. Rezervirano je – ispod nosa promrmlja stranac.

Manji dječak, Pauls, glasno zaplače, a dok recepcionar mršteći blijedo čelo motri čudnovato društvo i povlači prstom po svojoj knjizi, zacvili i hrabriji dječak – Imants. „Zar ne vidiš, s nama nije sve u redu“ – Laimdota ne razumije kako recepcionar to ne primjećuje.

- Žena je ostala kod kuće, u zadnji tren prije puta... želučane tegobe – tamnokosi mrmlja, glupo se nasmije, ali očito je da recepcionara nije briga za boleštine došljakove žene.

16

- Istina je, imate rezervirano. Apartman – sumnjičavo promatrajući tanki kaput gosta kaže da to košta dvanaest rubalja na dan. Recepcionar malo zastane, podignutih obrva upitno gleda čudnovate večernje goste.

- Imamo puno gostiju, za praznike je cijena u svim hotelima viša.

- Naravno, to se zna. Mogu platiti i unaprijed – starac izvuče debelu kuvertu, pruži hrpicu zgužvanih novčanica i odvoji zlatnu kovanicu od 5 rubalja. – I večeru, za sve nas. Djeci pokoji slatkiš. U Rigu smo došli na proslavu, a ženu baš da na praznik pogodi takva nevolja...

- Naravno, gospodine, po želji – glatko začesljana kosa ugostitelja sjaji pod jakim reflektorima predvorja, nakloni se uz široki osmijeh i na stolu iskrasne ključ obješen o teški lanac.

- Četvrti kat, desno. Hoće li gospodin imati kofere, stvari?

- Ne, mi... – muškarac oklijeva – sutra će nam sve dovesti, sve nam se pobrkalo. – Mali Pauls ponovno glasno zaplače, Laimdota snažno povlači svoju ručicu, ali stisak muškarca je prejak.

- Pauls, dodi, još malo pa smo stigli. Mamica isto sutra dolazi.

Okrenu se desno i uđu u znatno mračnije stubište.

S visokih prozora sobe 402 hotela Esplanada vidi se sve kao na dlanu. Otmičar djece prvo pride debelim zavjesama, trenutak promatra trg i polako zastre sva tri prozora u srednjoj sobi, potom ostala dva u susjednoj prostoriji. Čim se oslobodiše čvrstog stiska, troje se mladunaca stisne jedno uz drugo na kraju uskog hodnika. Mali Paulis tiho plače, Laimdota osjeća da ni ona neće izdržati, ali Imants ozbiljno promatra što muškarac radi pored prozora. U polumraku se vidi da se okreće prema djeci, stavlja debeli prst na svoje guste brkove – psssst, budimo tihi. Stisnuvši se uz zaključana izlazna vrata, djeca kao sledena zure u čudnog čovjeka koji im se približava.

– Dobar dan – šapće on promuklo.

– Bit ću vaš Djed Božićnjak, stići će pokloni i imat ćemo bor. Sve ćemo imati. Samo se morate smiriti.

Sjedne na tamni tepih posred goleme sobe, uz rubove navučениh zavjesa u sobu prodire svjetlo Esplanade, s ulice se čuje žamor, uzvici, hodnikom netko prolazi mekim koracima i pjeva: *Will you love me in December as you do in May?*

– Iznenadenje – starac podigne obje ruke kao da se moli, raširi ih i smiješi se – iznenadenje vas čeka. Oh – napuči usne i skoro zapjeva – nešto što se pamti cijeloga života, o čemu se priča i što se prepričava.

Svečani mir je preplavio starca, ali još nije dosegnuo izbezumljene klince, on sam je bio spreman smijati se od sreće, od tolikog mira kakvog nije doživio godinama. Napokon predah! Nema više uspinjanja uzbrdo, nema više iskušenja.

Nakon što je ustao i bacio kaput s poderanom podstavom, muškarac upali oba masivna lusteru, kao i zelene stolne lampe u obje sobe, potom u hodniku gdje su bila djeca, i u raskošnoj kupaonici. Sa svakom novom žaruljom sve se više vidi kako se mijenja – to nikako nije starac, nego

* *engl.* Hoćeš li me voljeti u prosincu kao što me voliš u svibnju?

muškarac od četrdesetak godina ili čak manje, pun snage i uvjerenja. Na starca podsjeća jedino pohabani kaput i iznošene smeđe čizme. Sjedne na rub stolca kod crnog pisaćeg stola, prelista hrpicu listova za pisanje, podigne nalivpero, namoči ga u tintu i nemarno načrčka nekoliko riječi po sredini papira.

– Sutra je Božić.... Imat ćemo sve, sve ćemo imati – mrmlja, utone u dublje razmišljanje, sjećanja. Sjećanja koja je probudio miris papira ili možda topli pogled djevojčice koji ga zbunjujuće podsjeća na majku, nesretno lice najmanjeg dječaka.

18 – Sretna djeca, troje njih – kao da gleda kroz njih, potom se razbistri i počne hodati brzo govoreći.

Sutra je dan za poklone, da, naravno, i mama će biti ovdje, starac bez oklijevanja odgovori malom Paulsu. Kod riječi „mama“ dječak ponovno glasno zaplače. To je sve samo zbog iznenađenja, to je kao neka blagdanska čarolija, jednom će oni ovu večer spominjati uz smijeh. Pokaže mališanima na široki trosjed kod zida, udite već jednom i sjednite, nespretno se nasmije. Njegov smijeh probija uši, nije on majstor vedrog, širokog ili sigurnog smijeha, djeca se stisnu bliže jedno drugome, uđu u sobu, sjednu na sam rub mekanog trosjeda i motre kako tamnopusiti čovjek dugim koracima grabi po raskošnoj sobi – od zida do zida, zastane pored prozora, zatim ode do hodnika i nazad. Govori energično i brzo, priča o školi blizu Ērgļi, koja je planula, nedavno, prekjučer. Dokumenti su svi izgorjeli, ali sve ima u glavi, to mora obnoviti. Hrapava ruka sa zadebljanim, žutim noktima ponovno pomiluje hrpicu listova. Muškarac govori kako je lani u ovo vrijeme najviše vremena provodio u crkvi, svaki dan, čak više puta na dan, to ga je spasilo, to ga je dovelo ovamo, „natrag svojoj obitelji“, kaže. Prisjeća se svog proljetos preminulog oca – „ispada da je on vaš djed“ – i mame, koja ih sve čekaju kod kuće.

- Imamo mi svoje mame – najstariji dječak stišće pe-
snice i gotovo bi bio spreman napasti muškarca da je ba-
rem malo veći.

- Arvidse, vidim da još uvijek čuvaš svoju sovu – čovjek
zastane, nagnute glave promatra dijete, onda ponovno gle-
da a da ne vidi, u nagloj pometnji sjedne kraj pisaćeg stola,
mrmlja, okrene leđa mališanima i saginje se nad listove.

U sobi nastane tišina, kao da u njoj nema nikoga, samo
metalni pisaći pribor škripi po hrapavom listu papira, tihi
zvuk nalivpera na rubu posudice za tintu, uzdah pa po-
novno šaputanje papira. Prestrašena djeca gledaju siva
pogrbljena leđa, bace pogled prema vratima, ali je najma-
niji – mali Pauls – od silnog plakanja zaspao u toploj sobi. 19
Ne, samoga ga nećemo ostaviti, dvoje starijih se pogleda i
legne pored malog.

Arvīds Gaiļkalns

Zaspali su, konačno. Djevojčica i manji dječak su se stisnuli jedno uz drugo, a treći, prkosni, spava sa strane. Njušim da je vrijeme blagdana blizu i uskoro ću osjetiti ispunjenje a krivnja će se konačno rastopiti. Rastopit će se? Nestat će, bit će odbačena, iz nje ću se iščeprkati i ponovno ću biti čitav – čovjek. Rūdolfs. Na papiru plamsa ova praiskonska riječ, moje korijenje: „rastopit će se“. Kao svijeća. Oko riječi vučem lagane crte, spajam tri točke, grad se primirio, prozor je čvrsto zatvoren, soba topla i tiha. Da, čini se da napokon smijem, krećem na dugo iščekivani put, od straha lagano drhtim jer se upuštam u toliko daleku prošlost – rijetko tko to preživi uspješno. Već plivam nizvodno, tamo sam, sredina lipnja je vrlo blizu početku novog stoljeća – dvadesetoga.

Iz ptičje perspektive na našoj strani mogao bi se ucrtati trokut – na jednom vrhu u proljeće izgorjelo drvo divlje jabuke, snažan sovičin hrast* na drugom, a na trećem pogrbljena stara joha s urezanim znakom križa. Križić učitelja Brodsa. Kada bi se drveće povezalo crtom, na jednoj strani trokuta našla bi se naša kuća – Reiznieksu s niskim krovom, nagnutim ulazom u podrum, raspadnutom žitnicom; na drugoj stranici koja se penje uzbrdo – preuređeno imanje Gaiļkalnsa s novim zgradama, visokim spremištem

za silažu i proširenom spalionicom vapna. Na dnu brda oko vrha trokuta vijuga rijeka Ogre, koja na tom mjestu izrazito ubrzava tok i oslobodivši se kopnenih trava postaje šira i dublja.

22   Nekada smo se sporazumijevali s pola riječi, čak i bez ijedne. Ako sam ga vidio kako se vuče uz sam rub puteljka, jednom nogom u žitu, znao sam da dan neće biti baš veseo a on će biti tmuran i tih. No ako je trčao po sredini, preskakivao preko korijenja divlje jabuke, glasno uzvikivao, onda je to bio sretan dan. Kako smo provodili vrijeme, što smo radili od ranog prijepodneva sve do kasnog sumraka ljetnih večeri? Ne mogu se sjetiti što je moglo biti toliko vrijedno, toliko obećavajuće u razgovorima i svakodnevnici nas dječaka pastirske dobi, ali znam da sam oduvijek želio brata poput Arvīdsa, mog susjeda s imanja na Pijetlovom brdu na drugoj strani rijeke. Arvīds je bio tri godine stariji od mene, ali kako je vrijeme odmicalo, razlika je postala sve veća a ja sam svejedno kao sumanut težio prema njemu. Sve dok se nisam probudio u struji usred rijeke. Prepolovljen na dvoje i pun takve krivnje koje se osloboditi moguće samo na izvanredno čudesan način, a moj listić lutrije, hvala Bogu, ovoga puta dobiva.

„Arvīds Gaiļkalns.” Napisavši ove dvije jednostavne riječi pogledao sam ih i osjetio koliko su snažne, koliko duboke. Glatke i vrtložne kao rijeka Ogre oko stupova kod starog mosta. Možda su baš one činile Arvīdsa toliko moćnim? Čim bi ušao u dvorište u svakoj bi kući nastalo veselje, razgovori bi živnuli. Muškarci, čak i dosta stariji od nas, dolazili bi i pokazivali mu svaku novotariju, htjeli su govoriti o obrađenom polju ili posjećenom drvetu kao da je pothvat ovisio o Arvīdsovu sudu. Žene su hitale postaviti stol, djevojke gledale u njega kao da... čini mi se da se u njima neprimjetno razvilo suparništvo, na silu su se smijale, zujale oko njega kao pčelice. Umalo sam napisao „kao pčelice oko cvijeta“, ali riječ „cvijet“ ne mogu staviti

na papir jer Arvīds nikako nije bio cvijet koji se ubere pa se njime ukrasi soba. Njega se nije moglo ubrati, bio je duboka i široka korijena – cijeli sustav uzemljenja, moćan i žilav kao hrastov. Bio je sposoban pružiti nadu i uvjerenje. Ne znam je li postojalo išta što bi moglo preplašiti Arvīdsa Gaiļkalnsa.

Strah. Da, ipak se moram vratiti još nekoliko godina unazad – imao sam možda pet godina, Arvīds osam, a Jausma, moja sestra, četrnaest. Računanje godina mi ide lako, i to sam pokupio od njega. U to vrijeme sivi hrast mi se činio četiri puta veći nego danas, Isuse Bože, u sjenu te ogromne kornjače moglo je stati cijelo stado ovaca, između moćnog isprepletenoga korijenja svoje pozicije mogla je držati cijela od piljevine izrađena vojska dok se neprijateljska konjica trudila izaći iz jaruge. Što li je ovaj hrast, predak svih hrastova, mislio o nama balavcima koji su mu čačkali po skamenjenom tijelu, otkidali komadiće kore, zarumenjeli se penjali do drugog vijenca grana? Bojali smo se penjati još više, tamo je počinjalo carstvo stršljena i pčela. Duplje – bilo ih je barem pet – svake bi godine nastanio barem jedan roj, ali na višim granama u vječnoj vladavini smjestila se obitelj sova. Ne, on se nije plašio – kada smo donijeli doma male sove koje su očito bile ispale iz duplje, moj je otac bez trunčice oklijevanja u svojim dubokim očima tupim dijelom sjekire udario dvije od tri glavice, a Arvīds, balavac s kožom boje lješnjaka, kosom žutom kao klas raži, istrgnuo je posljednju sovicu ispod sjekire.

– Što radiš, glupane, one ubijaju naše piliće. Daj mi je.

– Neću, svoju neću dati. Makar mi odsjekli ruku – i sklopi svoje sive oči te mirno položi ruku na panj između dva neživa klupka perja i pandža, gdje je bilo samo nekoliko kapi krvi. Otac na tren pogleda Arvīdsa kao da je neki skakavac koji je progovorio, pljune, zabije sjekiru u jedan od panjeva za sječū drva i ode. Jausma i ja ostadosmo zbunjeni stajati: od očevog bismo pogleda obično sagnuli glave, a

sada je on taj koji odlazi. Arvīds ostaje sa živom sovicom u ruci, izborio je svoju pravdu.

Kasnije, dok Jausma iza žitnice kopa grob za sovice, razmišljam naglas koliko bi nam bilo ljepše da smo se rodili kod oca kao što je Arvīdsov, Stari Matiss. Jausmi se nisu svidjela moja razmišljanja, promrmljala je neka ne blebecem o stvarima koje još ne mogu shvatiti, ali osjetio sam da ju je rastužila nagla smrt ptičica. „Nismo trebali one jadnike nositi doma“, rekla je, nakon što smo stavili grančice breze u obliku križa na svježem humku, oprostili se, i mnogo se puta osvrnuvši odvukli kući. Mama nas je već čekala u predvorju, energično mahala rukom i kao i uvijek, poskakujući, potrčao sam baciti se u njen zagrljaj. Jausma je ostala daleko iza mene, nikada nije trčala prema mami. Uvijek bi rekla samo “Made“, nikada nisam čuo da je izustila riječ “mama“.

- Ona ni ne može biti Jausmiņa mama, premlada je - sveznalački je govorio Arvīds. U njegovoj smo kući, u svijetloj središnjoj sobi nasred stola je okrugla visoka vaza, preko njezinih rubova bogato vise peonije i prate moj kažiprst dok prelazi preko slova abecede. Arvīds ima zadatak pripremiti me za polazak u školu. Muči se oko moje tvrde glave koja nikako ne uspijeva spojiti mala slova da polete kao riječi.

- K-r-aj-ol-ik - mrmljam.

- I, sve skupa to će biti... - Arvīds se vrti na škripečoj stolici, glava mi bruji od spajanja slova, kroz ventilacijski prozorčić u sobu uleti muha, sva slova polete za njom i razbiju se o staklo.

- Kra-jo-lik, tako je. Moraš ponavljati sve dok ne pobijediš. Ne smiješ se predati.

- Zašto mama ne može biti mama Jausmi?

- Premala je razlika u godinama. Nitko ne dobiva djecu s trinaest godina. Gledaj - on izvadi papirić i vuče ravne crte - ovdje smo mi: 1881. je godina - napiše i ucрта debelu točku ispod brojke. - Tvoja mama je nedavno slavila

rodendan, 28 godina, je li tako? Znači njezina godina rođenja je 1853. – Ponovno ucrtaj točku i dopiši ‘Made’. – Dakle, tvoja sestra ove godine će navršiti 15, znači njena godina rođenja je 1866. – Točka, ispod se pojavi ‘Jausma’. Sada najvažnije – ako od 1866 oduzmeš 1953, ostaje ti 13, što znači da je tvoja mama imala samo 13 godina kada se rodila Jausma. Bila je mlada nego što je sada Jausma i u tim godinama još ne možeš imati djecu. To mi je rekla stara Ede i to je sasvim sigurno. Eto, shvaćaš li?

– Valjda.

Gledam točke i crte, brojeve, skoro ništa od toga što mi je Arvids govorio nisam pohvatao, ali tjeskobna sumnja ostaje. A u isto vrijeme čini mi se da na ovom svijetu ne može biti pametnijeg čovjeka od Arvidsa. Tako misle i drugi – jednu večer malo duže nisam mogao zaspati i čuo sam kako tata šapuće mami:

– Gaiļkalns dječak izvodi takva čuda da učitelji ostanu zapanjeni. Jedan njegov sastavak slali su svećeniku. Tko zna što je tamo napisao, ali jako su ga hvalili. Ne znam što jedan takav sastavak može sadržavati.

– Tko je to rekao? – čujem nešto nepoznato u maminom glasu, kao da je vrlo tužna zbog Arvidsova uspjeha.

– Pa, Edene, tko drugi. Sreo sam je ispred crkve, svu nupuhanu od umišljenosti kao tijesto u zdjeli, i samo brblja. Sigurno je dosta toga nakitila oko tog sastava. Samo razmišljam kako će naš dječak uspjeti, hoće li moći u školu. Kod pisanja i knjiga neću mu biti od pomoći.

– Moći će. Arvids će pomoći – mama je oštra.

– Ma vidi, koji mudrijaš – Jausma sikće dok joj pričam priču o brojevima i točkama na Arvidsovom listu papira – neka se ne miješa u tuđa posla. Bolje ga pitaj nije li njegova takozvana majčica Eda dvostruko prestara da bi imala djecu. Bolje neka to pažljivo izračuna – moja sestra uzvikne toliko glasno da je niz vjetar mogu čuti sve do kuće na Pijetlovom brdu.

- Sine - mama me navečer uzme u krilo i shvatim da joj je Jausma sve ispričala. Postoje stvari o kojima nije prikladno da djeca govore, jer još nemaju shvaćanje kao odrasli. Ja odgajam vas oboje - Jausmu i tebe - i nikakve brojeve u glavi ne zbrajam. Reci svom prijatelju, neka prestane naprezati mozak o tome što bi moglo ili ne bi moglo biti. I ti izbaci to zbrajanje iz glave. Bolje da od Arvīdsa učiš čitati jer samo ćeš tako jednoga dana biti slobodan.

- Od čega moram biti slobodan?

26 - Dragi moj Rūdolfiū. Brat mog tate, tvog djeda, je u Kurzeme nadaleko i naširoko poznati tokar - kuća mu je velika kao staja, obitelj i sluge su mu brojni, kao tri naše obitelji skupa. I svu djecu, sav rod on potiče na obrazovanje zato što ljudi našeg statusa nemaju na izbor brojne puteve za krenuti u svijet. Jedan put odvede čovjeka od sebe samoga zato što kruh sluga dugo može biti prilično podnošljiv, ali prije ili kasnije ga platiš životom. Drugi put vodi uzbrdo - zarastao je i kamenit, mjestimice toliko uzak da se pješak mora bočno provlačiti, probijati se. Ali taj put čovjeku obećava najveću nagradu - slobodu. Tako on govori, i ta riječ ima težinu.

- Ali ovdje uzbrdo put kreće već od naše kuće pa sve do Pijetlovog brda. Toliko uzak baš i nije, svaki dan ga protrčim.

- Da, imaš pravo. Samo taj put o kojemu ja govorim je mnogo, mnogo strmiji i teži. I škola je tek početak tog puta - mama je ponovno nasmijana, i kao i uvijek, najljepša je na svijetu. Gleda me s toliko topline, šarene točkice u njenim zelenkastim očima, sunce kasnog popodneva sjaji kroz lipove grane; mama pritvori svoje duge trepavice, podigne ruke, ispruži se i deset zlatnih prstiju dosegnu sunčevu svjetlost, koja se spusti niz ruku moje najljepše, uvuče se u vitku krivolju vrata iznad njezina ramena, stopi joj se s pramenovima tamne kose i osjećam kako uljulkuje u mene miris ljeta, mir, sigurnost. I onda moja mama pjeva - prvo

zazuji duboko kao šumska pčela, potom se prve riječi tiho proliju kroz crvene usne, onda se naglas nasmije, oslobada svu svoju snagu, riječi svjetlucaju kao rijeka OGRE, vjetar nosi njezinu pjesmu preko rijeke, uzbrdo, iznad velikih kuća Gailkalnsa, preko borove šume i još dalje. Sâm sam na svijetu kojega oblikuje mamina pjesma.

Mjesec iznad grada blijedo osvjetljava snježne krovove i trgovu, svjetluca nad zaleđenom rijekom na kojoj je vjetar mjestimice raščistio snijeg tako da se vidi tamni led. Neki se muškarac smiješi cijelim blijedim licem, zelenkasto svjetlo pada s električne stolne lampe. On plitko mrmlja nešto nalik pjesmi ili je to možda samo uzdah, a njegova ruka povlači paukolike crte između tri točke. Prešara riječi „otopit će se“, koje je pažljivo upisao u sredinu trokuta. Umjesto toga napiše: “Rūdolfs. Cijeli.” Šare od tinte podsjećaju na rijeku, koja juri preko lista papira, prolije se na rub tamnog stola i bez zvuka nestaje, upije se u debeli tepih hotelske sobe.

27